

Příloha k Věstníku SAP č. 60

**„Ženská otázka“ v životě a díle Anny Pammrové
a její odezva u Otokara Březiny**

Milada Škárová

Příspěvek pro Mezinárodní symposium Otokar Březina 2014, Praha, 19. září 2014

Pořádala Společnost Otokara Březiny ve spolupráci s Ústavem české literatury a komparatistiky
Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze

Programsympozia

I. 9.10 – 10.20

- 9.10-9.25 Žoržeta Čolakova, Univ. Plovdiv: Jezero jako krajinný koncept transcendence v Březinově poetice
9.25-9.40 Jiří Poláček, MU Brno: Motivy rostlin v poezii Otokara Březiny.
9.40-9.55 Jiří Hošna, UK Praha: Funkce sakrálních motivů v Březinově díle.
9.55-10.10 Štěpán Sirovátka, UK Praha: „V těla svícnu nečistém“ – antická heterodoxie u O. Březiny.

10.10- 10.25 Diskuse

10.25-10.40 Přestávka na kávu

II. 10.40 – 12:00

- 10.40-10.55 Ján Zambor, UK Bratislava: I. Krasko: Dnes zore..., Interpretácia slovenskejsymbolistickej básne.
10.55-11.10 Hana Enderlová, UK Praha: Dědictví O. Březiny v poezii Vladimíra Holana.
11.10-11.25 Jiří Dan, MU Brno: Březinovy neviditelné světy – pokus o psychologickou interpretaci díla O. Březiny.
11.25-11.40 Miroslav Chocholatý, MU Brno: Funkce snu v poezii O. Březiny.
11.40-11.55 Josef Chalupský, UK Praha: Jak nelze popisovat krásno.

11:55-12:10 Diskuse

12:10-13.30 Přestávka na oběd

III. 13.30-14.45

- 13.30-13.45 Helena Voldánová, Univ. J.F.K., Buenos Aires: Španělský překlad díla Otokara Březiny v Buenos Aires a jak se k němu došlo.
13.45-14.00 Oksana Lichačeva, Svaz spisovatelů Petrohradu: O petrohradské tradici básnického překladu z českého jazyka.
14.00-14.15 Irena Radová, MU Brno: Březinaecarmina Latine reddita.
14.15-14.30 Miroslav Malovec, Viktor Dvořák, Český esperant. svaz: Překlady z díla O. Březiny a kniha Tajemství bolesti – Mistero de Doloro.

14.30-14.45 Diskuse

14.45-15.00 Přestávka na kávu

IV. 15.00-16.00

- 15.00-15.30 Daniela Iwashita, Eliška Davidová, Iva Mrázková ÚČL AV ČR: Otokar Březina v korespondenci J. Demla I., II. a III.

15.30-15.45 Diskuse

15.45-16.00 Přestávka na kávu

V. 16.00-17.00

- 16.00-16.15 Milada Škárová, Spol. A. Pammrové: „Ženská otázka“ v díle Anny Pammrové.
16.15-16.30 Ivo Harák, UJEP Ústí nad Lab.: Bůh píše přímo křivými čarami.
16.30-16.45 Ester Nováková, MU Brno: Stavba ve výši: Recepce Březinova díla ve sborníku z konce 60. let.
Korespondenčně: Radomil Novák, OU Ostrava: Vliv Charlese Baudelaira na utváření díla Otokara Březiny.

16.45-17.00 Diskuze

Podstatnou část svého dětství jsem v letech 1934 – 46 prožila ve Žďárci, v blízkosti starobylého kostela sv. Petra a Pavla a hřbitova, na němž je pochována Anna Pammrová a její dcera Alma. Na pomníku čteme Annina slova: „Krásno dne, nádhero noci, paprsku tvůrčí, sílo tajemná, v tebe chci proměnit sebe.“ (Pammrová, 1936, s. 91)

Kostel, hřbitov i tehdejší obecná škola, v níž jsem s rodiči a bratrem bydlela a získávala své první, válkou narušované školní vzdělání, leží v údolí řeky Libochůvky. Na opačnou stranu od Žďárce vede cesta přes pole a lesy k údolí řeky Bobrůvky s mnoha neschůdnými skalnatými srázy. Nad jedním z nich si v roce 1899 Anna Pammrová postavila své dřevěné obydlí, v roce 1922 nahrazené zděným domkem, pečlivě udržovaným současnými majiteli, vědomě uchovávanými památku původní majitelky, a vždy vítajícími upřímně zvědavé návštěvníky. O pár set metrů dále, na další skále, v roce 1908 postavil rodinné sídlo Václav Havel, dědeček presidenta Václava Havla.

Na Havlov jsme s rodiči a bratrem bývali občas zváni, někdy jsme sestupovali i do údolí Bobrůvky. Cesta vždy vedla kolem domku a velké zahrady, odkud ke mně vždy pocit záhadného tajemna přivánul neslyšitelná slova: Ano, tam je Anna Pammrová. Tuto bytost, štíhlou, vysokou, v tmavém oblečení, vzpřímeně kráčející přes žďáreckou náves – bylo jí tehdy 74 – 85 let – zahlédla jsem snad jen dvakrát. Nikdo mi o ní nic neřekl a já jsem se neptala, ani otce, který ji asi navštěvoval.

Pocity neznámého tajemna byly vzkříšeny po mnoha desítkách let setkáním s Vlastou Urbánkovou v roce 1995, při prezentaci její knihy Navštivte mne s podzimem (1994), přibližující velmi čtivě život a dílo Anny Pammrové v širokých tematických souvislostech. V dalším roce vznikla pod autorčíným vedením Společnost Anny Pammrové. Pro mne se dávné dětské tajemno pozvolna začalo vynořovat tak, že dříve jen nezřetelně tušené záhady se sice pozvolna objasňují, ale objevují se stále další otázky a snad i správné odpovědi. Dnes už vím, že hlavním tématem této z mnoha hledisek mimořádné a proto také dodnes velmi různé posuzované bytosti byla ženská otázka (ne feminismus), kterou, často hodně dramaticky, řešila ve svém osobním životě i v literárním díle. V něm se jí zabývala v nejširším smyslu – nejen z hlediska ženy, ale i muže, tedy (celého!) člověka, jeho úkolu či poslání na Zemi od pradávna do současnosti i s vizí do budoucnosti.

Takové otázky a hledání odpovědí na ně jsou také prapodstatou básnického a prozaického díla i osobního života Otokara Březiny.

Vnější formy výpovědí Otokara Březiny a Anny Pammrové jsou velmi rozdílné, což odpovídá jejich osobitým životním cestám – na nichž však lze rozpoznávat tušení společného cíle a osudovou nutnost jejich setkání v časově souběžných inkarnacích. Oba svým duchovním zrakem viděli daleko do minulosti, až k prapočátkům vzniku člověka. Jejich jasnozření bylo tříbeno také odlišně, v závislosti na různých životních okolnostech v dětství a rané mladosti. O těch máme možnost vypátrat mnohé, zároveň však můžeme (musíme!) předpokládat pro nás nezjistitelné příčiny a souvislosti karmické (osudové).

U Pammrové i Březiny lze rozpoznat znalost myšlenek jejich současníka Rudolfa Steinera (1861 – 1925), člena Theosofické společnosti Heleny Blavatské a od roku 1912 zakladatele antroposofického hnutí. Steiner měl dar schopnosti „číst“ v univerzální duchovní kronice zvané Akáša a zároveň přijal náročný úkol předávat dále takto získané poznání o vzniku, vývoji a smyslu existence člověka na Zemi a ve Vesmíru. Proslovil několik tisíc přednášek v různých evropských městech včetně Prahy, kde se jich zúčastňovala Pavla Moudrá, důvěrná přítelkyně Anny Pammrové. Jeho přednášky (většinou přednáškové cykly) byly zaznamenávány stenograficky (Steiner mluvil vždy „spatrá“) a na žádost posluchačů pak opisovány a později i tištěny. V začátcích této činnosti formuloval základy své duchovní vědy – anthroposofie – v několika knihách (viz např. Steiner 1997).

Otokar Březina studoval po celý svůj život doslova „vše“, od nejstarších písemných dokumentů po literaturu nejsoučasnější. Knihy a časopisy z vlastní knihovny půjčoval i rozdával dalším zájemcům, k nimž náležela především Anna Pammrová. Z více hledisek pozoruhodným dokladem Březinova zájmu o činnost R. Steinera je krátký „úlomek“ hovoru zapsaný Emilií Lakomou dne 22. 5. 1922 (Lakomá 1992, s. 144). Březina s nepochybnou znalostí hovořil o waldorfské pedagogice, kterou Steiner vytvořil a uvedl do praxe podle anthroposofické všeobecné nauky o člověku. Velmi zmatený zápis Lakomé svědčí jak o upřímné snaze naslouchat a zaznamenat „cosi důležitého“, tak o naprostém nepochopení obsahu – a navíc jako důkaz, že Březina její zápisy „nekontroloval“. Několik stručných zmínek v Březinových dopisech Pammrové naopak dokládá soustavný zájem o Steinera u obou korespondentů. Stručné úvahy o Steinerově činnosti nacházíme v Anniných dopisech Pavle Moudré. Doporučením v otázce správného vstupování do duchovního světa psala 17. 12. 1916 Marii Zinfelové, příbuzné rodiny Havlových (Pammrová 2009, s. 13).

Na základě uvedených konkrétních „maličkostí“ a v souvislosti s obsahem i formou písemných prací (knihy, publicistika, dopisy), se mi Anna Pammrová jeví jako bytost, která:

a) nikdy od nikoho nic „neopisovala“ a na nikoho „nenavazovala“, nikoho neodsuzovala, nýbrž „pouze“ (Steinerovsky!) charakterizovala, ovšem často docela tvrdě, leč vždy přesně svůj názor vysvětlila, často pěkně vtipně.

b) Z pozorné četby (opakovaného, soustředěného nepovrchního studia jejích textů) vyplývá, že znala hlavně filosofickou a náboženskou (v nejširším významu těchto slov) literaturu od nejstarších dob po současnost. Otázkou je, jak toho dosáhla, když žila zcela převážně mimo „civilizaci“, nejen bez knihoven, knihkupectví a dalších „kulturních vymožeností“, ale i bez elektřiny, telefonu, vody? Pouze v několika málo létech rané dospělosti měla možnost navštěvovat zámeckou knihovnu rodu Hauquitzů v Náměšti nad Oslavou, u nichž byl zaměstnán její otec, lesník Jan Pammr. Zde je třeba připomenout, že Anna nenavštěvovala žádné školy, měla jen tzv. domácí učitele asi nevysokých kvalit, zvláště ve druhém životním sedmiletí.

c) Z obsahu jejího písemného díla vyplývá jako ústřední téma člověk: jeho vznik a vývoj od prvopočátků a na to navazující pokusy o pochopení člověka současnosti. Muže a ženu vnímala jako dvě části dočasně rozdělené bytosti nazývané člověk, biblický Adam. Ve vizi velmi daleké budoucnosti se objevuje opět celý člověk, androgyn.

Toto téma Pammrová zpracovávala v téže době jako Steiner, v první čtvrtině 20. století. V první knize Alfa, embryonální pokus o řešení ženské otázky, získává mladá žena jménem Alfa „výpisky z jakéhosi mimo dosah veřejnosti ležícího díla o vzniku lidstva na zeměkouli, o jeho pádu, ztrátě spojitosti s absolutním životem, následkem množení cestou pohlavní [...]“ (Pammrová 1917, s. 27). Ve „výpiscích“ našla shodu se svým dosavadním „intuitivním poznáním pomocí tak zvaného zjevení Monady, a to zejména ve čtyřech bodech: že lidstvo vzniklo z fluidických látek a nikoli vývojem z lidoopů, že místo vzniku byly severopolární končiny, že hmotná pohlavnost stala se kletbou člověčenstva a zavinila chorobný sklon osy zemské a že spása plemenná spočívá výhradně v rozplozování cestou etherickou“ (Pammrová 1917, s. 27 - 30).

Nelze zjistit původ zmíněných „výpisků“, jejich obsah se však podobá sdělením Rudolfa Steinera, získaných z kroniky Akáša. „Výpisky“ jsou asi poněkud nepřesné, přesto však, podobně jako uvedený Annin text o „dříve získaných poznacích“ o vzniku a vývoji člověka na zemi, napovídají o možnosti (schopnosti!) přímého nahlížení do tohoto duchovního či vesmírného „informačního zdroje“.

Jak jsem se během uplynulých 20 let blížila k Anně Pammrové?

Asi takto: ve vnitřním tichu, opravdové pokoře a po odložení obecně uznávaných i osobních měřítek, sympatií i antipatií a nevědomých předsudků lze nechat na sebe působit její slova, city, myšlenky i činy. Pak se pozvolna vynořují otázky. Proč tato bytost přišla mezi nás právě v tuto dobu (1860 – 1945)? Co nám potřebuje a chce sdělit pro naši pozemskou cestu k duchovnímu znovuzrození, kterou nazvala „cestou k zářnému cíli“? Snad proto, že „Dějiny naše vyrůstají ze světa neviditelného, rozvíjejí se v záři našeho slunce a přestupují opět v svět neviditelný“ (Březina 1996, s. 105). Do tohoto světa směli v prvních desetiletích 20. století jen málokterí z pozemšťanů nahlížet jako Pammrová a Březina. Oba trpěli lhostejností, nevědomým i vědomým odmítáním i zesměšňováním svých myšlenek, trpěli ve svých samotách, své duchovní poslání však přijali a plně vědomě jím žili za podmínek pro nás dnes těžko představitelných.

Kým byla Anna Pammrová pro Otokara Březinu? Jaké místo pro jeho prožívání ženství zaujímal Emilie Lakomá? Byla zde ještě další ženská bytost?

Osmadvacetiletý Březina Anně Pammrové napsal: „Žena je na světě kvůli muži a muž kvůli ženě. Potkání ženy znamená pro muže poslední tahy štětcem v obraze světa“ (Březina 2004a, s. 394 – 395). A o pár měsíců později „vzpomínka na Vás otvírá se vždy přede mnou jako kouzelná zahrada“ (Březina 2004a, s. 416). Taková slova přicházela k Anně v době její největší duševní krize v souvislosti s rozhodnutím odejít i s dětmi od svého manžela po splnění těžkého karmického úkolu. Dozvídáme se o tom z Anniných deníkových zápisů, publikovaných v Životopise, sepsaném neteří Alinou Křemenovou (2005). V obě tohoto životního rozhodnutí vzniká Annin text Setkání, psaný 33 dní po podivuhodné záchraně před sebevraždou. Jde o setkání v Jinošově v roce 1887, kde Anna Pammrová žila u rodičů po odmítnutí sňatku s otcem své dcery, a kam byl Otokar Březina (tehdy ještě Václav Jebavý) poslán na své první učitelské místo.

„Odešel. A když mi naposledy podával svou chladnou ruku, doznala jsem, že nemožno mi odloučiti se od této duše. Tak nemožno, jak nemožno zvrátiti věčné zákony. [...]Přišel, rozsvítil světlo – zašel, ale světlo svítí a nezhasne. Rezonance jeho duše bude zníti po staletí uměním“ (Březina 2004a, s. 451).

K obsahu setkání Březina píše: „V těch letech, o nichž jste psala ve svém Setkání, jsem byl příliš nehotový proti Vám. Jak jsme si mohli rozumět? A Vy jste mi přece rozuměla!“ (Březina 2004a, s. 450).

Březina zde velmi kriticky posuzuje svou „nehotovost“ devatenáctiletého čerstvého maturanta, naplněného usilovným studiem filosofů 19. století, u nichž toužil nalézt pravdu o sobě i o světě, pravdu o správné duchovní cestě svým současným i budoucím pozemským životem. O 8 let starší Anna měla tehdy nesrovnatelně rozsáhlejší životní zkušenosti z dětství i rané dospělosti včetně výše zmíněného neakademického neškolního vzdělání, tematicky širokého, obsahově hlubokého a osobitým způsobem zpracovávaného. A právě zde jiskřily až polemické střety při jinošovských schůzkách a pak v dlouhých dopisech mezi Jinošovem a Novou Říší. Obsahem dopisů, důležitým pro myšlenkový a duchovní vývoj obou adresátů, byly názory různých filosofických směrů a objevovaly se už i otázky vzájemných vztahů muže a ženy. Ty se pak pro Pammrovou staly celoživotním tématem, jak v souvislosti s vlastním životem, tak obecně otázkou po smyslu existence a vývoje člověka na zemi v minulosti, teď i v budoucnosti.

K tomu ještě pozoruhodná Březinova slova ze dne 15. 11. 1896: „S vámi jsem se setkal dvakrát v životě. Jednou v tzv. skutečném, po druhé v životě vnitřním. Ve skutečnosti jsem Vás nepoznal. Můj život v Jinošově byl tápáním v poloprůzračných atmosférách. A přece už tenkrát jsem měl dnešní duši. Jsem Vám vděčen, že jste ji viděla, vděčen tak, jako nikomu před tím a nikomu potom. Vaše duše vstala přede mnou zázračně blízka. Jako bych se na ni pamatoval z doby před svým narozením a žil v její blízkosti v jiném životě“ (Březina 2004a, s. 385).

Toto setkání povstalo a vyvíjelo se z nejzářivějších duchovních hlubin či výšin lidských bytostí, jdoucích ve vzájemné blízkosti více inkarnacemi. Taková duchovní blízkost člověka s člověkem je zevně nepopsatelná, pozemský časoprostor ji neruší a na cestě duchovním i hmotným světem spíš posiluje – a tak ji Anna Pammrová přijala pro svou vědomě zvolenou samotu ve žďáreckých lesích.

Životně důležitou potřebou byla samota a ticho také pro Otokara Březinu. Jak s tím však souvisí příběh s Emilií Lakomou, učitelkou a kolegyní na dívčí škole v Jaroměřicích?

Ryze pozemsky lidské zamilování sedmatřicetiletého muže a devětadvacetileté ženy bylo oboustranné a při čtení jejich dopisů dokonale zdokumentovaných editorem Petrem Holmanem (1999) vzbuzuje až pocit svatokrádeže. Zároveň jsou ovšem tyto dokumenty nenahraditelnou informací o vývoji Březinova vnímání a osobního přijímání „ženské otázky.“

Pammrová rozpoznala Březinovu duši na její cestě pozemským světem i s její propojeností se světem duchovním, což je podstatou jejich jinošovského osudového setkání. Setkání s Emilií Lakomou je jiného druhu, jiné úrovně na cestě poznávání sebe sama ve vztahu muž a žena: přes blízký (pozemský!) osobní vztah směrem k vyššímu porozumění ženské i mužské (lidské!) otázky. Vztah k Anně zde nepřekážel, nerušil, byl jeho doplňkem. Charakterizovat jeho mnohorozměrnost předpokládá kromě znalosti písemných dokumentů také opravdové vcítění do duchovního já druhého člověka, bez předpojatosti a předem stanovených měřítek.

Ze svého současného stanoviska „vidím“ takovýto obraz: Anna zastupuje pro Březinu úroveň duchovní a Miluška (Emilie Lakomá) úroveň pozemsky duševní s lehkým přesahem do světa duchovního: „Býti jemným mistrem Vašeho ducha byl můj sen od první chvíle, co jsem Vás poznal. Uctíval jsem ve Vás sesterskou duši, která touží po lehkosti letu, svobodě poznání a vyšší radosti, než je příliš dosažitelné malé štěstí“ (Březina 1999, s. 13).

Zbývá třetí úroveň, pozemsky materiální. Tu, zároveň se samozřejmým přesahem do úrovně duševní i duchovní tuším v přijímání harmonického prostředí rodiny novoříšského lékaře Křivého, spoluvytvářeného jeho manželkou Kristou. Březina zde býval váženým a milým hostem i přítelem a na toto setkání vzpomíná ještě v dopise z r. 1929 (Březina 2004b, s. 1587).

Vraťme se teď k Anně Pammrové, a to do doby, kdy psala a publikovala své knihy *Alfa*, *embryonální pokus o řešení ženské otázky*, *přes Materství a pamaterství k Cestě k zářnému cíli* vydaných v letech 1917, 1919 a 1925.

U první z nich je zřejmé už z názvu, že si autorka byla vědoma náročnosti úkolu, do něhož se pouští a zodpovědnosti za každou myšlenku vyslanou do světa. Před Velkou válkou v časopiseckých příspěvcích podporovala emancipační snahy žen – občanek za rovnoprávnost před pozemskými zákony, a to v souvislosti s téměř jasnozřivou znalostí politické, ekonomické a kulturní situace, v níž se na počátku 2. desetiletí 20. stol. nacházelo: „civilizované“ lidstvo. „Jako cílevědomá zastánkyně rozvoje ženiny rozumnosti věřím nechvějně, že účast obojího pohlaví na zákonodárství je nevyhnutelná, má-li býti zabráněno strašlivé národohospodářské krizi, o níž dějiny nevypravují a současníci nemají ještě ponětí. Lituji, že dosud ani v pokrokových řadách není správně chápáno světové postavení a budoucí poslání ženy“ (Pammrová in Karola 1995, s. 10).

Jak tedy Pammrová vnímala poslání člověka – muže a ženy – na planetě Zemi?

Má existence člověka na Zemi nějaký univerzální smysl či úkol? Má-li, pak pro koho? Pro Kosmos, pro Zemi, pro jednotlivé lidské bytosti, pro každého z nás? V minulosti, současnosti, budoucnosti? Od kdy tady jsme a v jaké podobě? Jak jsme se vyvíjeli, proměňovali od prapočátku k současnosti? Máme správnou, či aspoň nějakou představu o budoucnosti?

Otázky. A co odpovědi? „Odpovědi jsou věčně, otázky čekají na svůj čas, aby směly být oděny světlem a zvukem. Dle hloubky otázek měřte výšku duše, neboť dle nich měří se vnitřní bohatství odpovědí. Jenom část otázek přeložena byla v duších minulých a přítomných do řeči slov. Nejzávažnější a nejhlubší část ukryta je v symbolech bolesti a tušení světelných záplav“ (Březina 1999, s. 7).

V Annině duši se správné otázky společně s bolestiplnou potřebou hledání správných odpovědí vynořovaly od dětství. Svědectví o tom nalzáme v nedokončeném vlastním životopise nazvaném *Antieva* (Pammrová 2003).

Antieva je žena, která byla od svých 5 let systematicky utýrávána, ne se zlým úmyslem, nýbrž (jen!) z ryzí nevědomosti o výchově dítěte obecně a navíc dítěte mimořádně zvědavého.

Jde o životní příběh autorčin, kterou matka (asi nepokrevní) předala s tichým souhlasem milujícího a milovaného otce k výchově pro život v „lepší“ společnosti bezdětné kmotře. „Pětileté dítě vnímajíc dosud jen po způsobu zvěře, totiž fluidálně, ztrácelo v přítomnosti své pěstounky bystrost smyslů, osoby a předměty jevíly se mu obaleny načernalou mlhou, někdy až zavrávalo pod pouhým pohledem této ženy“ (Pammrová 2003, s. 21).

Po dlouhé době se pak objevil otec, což „schovanka“ přijala tak, že konečně pojedě domů. Když však otec bez rozloučení zase odjel, „více než kdy jindy dětská tvář se zachmuřila. Do vědomí dítky klamaného vplížil se prvek nevyhladitelné, ač bezmocné vzpoury. Náhlý záchvat lítosti vyvrcholil v křečovitém vzlykotu, až ve ztrnulosti tělo děvčete sklátilo se na zem. Vzpamatovalo se teprve následující den. Nikdy již hojivý čas nezastřel úplně stopy otřesu bytostného. Přitom všichni přátelé i hosti byli přesvědčeni, že děvčeti v ničem ublíženo nebylo. Jediný otec tušil následky nuceného skutku“ (Pammrová 2003, s. 23 - 24).

Nevíme, kdy zachovanou část Antievy Anna psala a neznáme důvody, proč nepokračovala. Podnět k odhodlání do této práce se pustit lze spatřovat v Březinově dopisu z 3. 5. 1905. „Pozoruj s radostí, že rytmus Vaší věty stává se složitějším. Sloh Vašich článků blíží se slohu Vašich kouzelných listů. Jste povolána hovořit k tisícům sester, nejen v úzkém kruhu esoteriků. Váš život je dílo podivuhodné, tragické krásy. Kdyby se vám podařilo odraziti ho celý v jediné knize. Nebyla ještě napsána taková kniha a nenapíšete-li ji Vy, nebude napsána nikdy (Březina 2004a, s. 675).

V téže době vyjadřuje přítelkyni Anně svou účast při onemocnění její dcery Almy, která pak umírá na tuberkulózu ve věku 22 let. „Jasnovidci všech věků shodují se v tom, že smrt dostavuje se vždy, když člověk na Zemi poznal, čeho měl poznati. Nikdo neumírá předčasně“ (Březina 2004b, s. 1906). O 7 let mladší syn František končí školní docházku a hledá svou další cestu životem. Matka ho učí světovým jazykům, které dokonale ovládá a syn jí už brzy pomáhá s překlady z němčiny. Protože jasnozřivě vnímá politicko-ekonomicko-společenskou situaci a cítí blízkost Velké války, pomáhá synovi s přípravou cesty do Ameriky (Šťastný 2013). Za trvale jí doprovázející nejistoty ohledně zajišťování základních životních potřeb píše příspěvky do různých časopisů a určitě už promýšlí obsah své první knihy Alfa.

Alfa je mladá žena, která si stále zřetelněji uvědomuje, že se cítěním, myšlením i konáním odlišuje od svých vrstevnic i od celospolečenského pohledu na vznik, vývoj a smysl existence člověka na Zemi. „Alfa uvažovala prostým způsobem živočicha v neznámé tísni,

kterak přivolati hojnost osvěžujících proudů do zbahnělých míst. Dotazovala se ranních i večerních červánků, kterak dosíci nevyhnutelného osvětlení v oblasti ženského pohlaví“ (Pammrová 1917, s. 17).

„Celá její bytost spěchá vstříc něčemu, co přijítí má na povel Času, onomu Tajemnému, co s určitostí se blíží hranicím lidského poznání, aby zmnožena byla blaženost tvorstva a uznána velikost ženiny podstaty. Ale strastiplnou je dráha v ony polozavřené končiny! Často zastavují se bludné její myšlenky u zavřené brány, v níž stojí ztýraná LÁSKA vedlestrnulé ROZUMOVOSTI. Obě očekávají odvěkou odpověď na otázku zhutnělé a ztemnělé tělesnosti a mlčí rozpačitě, jsouce dávno přiskřípnuty záhadnými silami“ (Pammrová 1917, s. 21).

„V mé tvrdosti není pohrdání ubohým lidstvem. Bohudík, nebyli ještě všichni vlivem modly zcela odživotněni. Nezasáhla je rodová plíseň tou měrou, aby uprostřed těch chrámů (banky, burzy, obchodní domy, kabarety) neviděli správnou cestu k vysvobození z rodového otroctví. K podvodným bohům mohou být dnes zařazeni bohové literární, tovární, parlamentní. A dav popěvující oplzlé rýmovačky ochotně je vyzvedne v moderním přibarvení na vetché stolce [...] Žena, představitelka utvářejícího živlu, může pomoci. Musí pomoci. Žena nezerotizovaná je vždy matkou, byť dítěte neporodila. Mateřství, promítnuto v oblast mimopohlavní, koná největší zázraky“ (Pammrová 1917, s. 179 - 180).

Pammrová takto přemýšlela před 100 lety, v době Velké války. Zákopy, kanony, krev a zhasínající hlasy umírajících, to vše bylo od žďáreckých lesů daleko. Žena a matka Anna však to vše svým duchovním zrakem „viděla“. V promrzávajícím, chátrajícím dřevěném obydlí, hmotné nouzi a s myšlenkami na syna, snachu a nikdy nespátrného vnuka, hledající nový život v daleké Kalifornii, dokázala připravit pro tisk svou další knihu Mateřství a pamateřství. Praprabnučku Elaine jsme do míst praprababiččina lesního domova doprovázeli v létě roku 2010.

O svém českém původu se Elaine (o jejíž existenci jsme dosud nevěděli!) dozvěděla od své tety, která pečlivě střežila dopisy, fotografie Elaininy praprababičky i fotografie pradědečka Františka (syna Anny Pammrové) a jeho manželky Marie. Následovalo rozhodnutí studovat bohemistiku na Berkeleyho univerzitě a posléze zúčastnit se setkání bohemistů pořádaného Masarykovou univerzitou v Brně r. 2010. Přihlásila se náma-mailovým dopisem, jehož obsahu jsme se nejdříve zdráhali uvěřit.

S potomky sourozenců Františkovy manželky Marie jsem se seznámila na výstavě dokumentárních fotografií Krajiny života Anny Pammrové, kterou jsem uspořádala v Tišnově při 150. výročí jejích narozenin. Na posledním panelu byly fotografie ze zmíněné výpravy do Žďárce. Příbuzní prababičky Marie mi po zhlédnutí fotek řekli: „Jsme v šoku“, neboť do tohoto okamžiku byli přesvědčeni, že Marie na cestě do Ameriky v r. 1914 zahynula. Existence Elaine jako praprapravnučky Anny Pammrové byla ovšem nečekaným překvapením i pro nás.

Knihu *Mateřství a pamateřství* (Pammrová 1919) opatřila autorka podtitulem *Podivné úvahy Anny Pammrové*. V čem by tato podivnost měla spočívat? Komu by se měly podivnými její úvahy jevit?

Březina ke knize Alfa autorce napsal: „Pociťoval jsem radost, že Vám bylo popřáno, abyste mohla vysloviti svou myšlenku, jak u Vás uzrála dlouhými léty samoty, životní bolesti a vnitřní práce. Není pro každého Vaše kniha; ale je cítěna mocně, velce a čistě. Má odvahu domyslit svůj problém až do posledních důsledků. Nebojí se závratí, jež stíhá některé příliš časně vyslovené pravdy“ (Březina 2004b, s. 1158).

Ke knize „podivných úvah“ pak píše: „Nebyla marna Vaše práce i dlouhá léta Vaší samoty. Realizujete svůj sen. Zde, v kritice dnešního světového řádu, leží zatím těžiště Vašeho díla. A zde je schopno vyvolati rezonanci v bratrských srdcích, soužících po vyšším a čistším životě na této zemi. Kdo však dovedl se pohroužiti do hlubin Vaší myšlenky, uslyší i druhý, skrytější hlas Vašeho poslání. Sen ženy, tvořitelky nového světa, vyslovený s vnitřní jistotou, jak jest možno jen tomu, kdo jednou provždy našel svou pravdu a zaplatil ji svým životem“ (Březina 2004b, s. 1233).

Tedy „podivnost“: jak, pro koho a kdy. Před 100 léty viděla Pammrová obraz tehdejšího politicko-hospodářského a kulturního světa s neuvěřitelnou jasností. To se ovšem pro velmi mnohé vůdce na cestě do budoucnosti, i pro ty, kteří si je demokraticky zvolili, jevílo podivně, pokud si její vize vůbec povšimli.

Pammrová píše: „Doznávám, že moje idea je dnes neuskutečnitelná. Nemýlí mne však výtka, že v následujících úvahách je mnohé, co vymyká se běžným pojmům zevšednělých myslitelů. Ve své učenecké pýše sotva tuší, jaké porážky v době nedaleké dostane se celému kulturnímu lidstvu“ (Pammrová 1919, s. 3-5).

„Po celé čtvrtstoletí bloudila jsem sama v závějích písemnicích bludů, kol kaliště všedních událostí. V té době neklidu a odčleňování se řekl mi vzácný člověk: „Je vaší povinností vysloviti se před veřejností. Nenaleznete-li vhodné formy pro svou myšlenku, zemře s vámi. Co povrchním posuzovatelům zdá se býti nesmyslným a vše pitvajícím nezasvěcencům urážlivým a divošsky zmateným, má zcela reálný podklad: vlastní zkušenost“ (Pammrová 1919, s. 6 – 7).

„Člověčenstvo nepochopilo náležitě mateřství. Byla doba, kdy slovo, tj. projev mateřské podstaty, mělo u lidských žen posvátný význam; byloť úkazem zjasněného stavu a účel pohlavnosti byl tvořivý“ (Pammrová 1919, s. 13 – 14).

„Objevilo se však cosi zrádného, kde projevila se pohlavnost nezpůsobilá k lásce, neschopná prozáření, kde promluvila síla znehodnocující vtělené duše v zárodku“ (Pammrová 1919, s. 15).

„Roditelky bohužel nevědí, kterak mužem bývá degradována podstata mateřství... pohlavnost ženy je netělesná“ (Pammrová 1919, s. 44).

„Necht' jste jakkoli vzděláni, intelektuálně pěstěni, nezáří-li vaše tělesné složky vstříc podstatě Veškerenstva, neznáte lásky – nežijete“ (Pammrová 1919, s. 50).

„Žena, dříve než rozmnožení rodu se věnuje, má býti proměněna. Pozorujme, srovnávejme: kolik matek je na tomto světě, jejichž záchvěv, kmit a fluidální vír při početí byl harmonický, mohutný, povznášející? Kolik je těch, jejichž smysly byly v oné chvíli skvěle zářné, myšlenky vznešené, srdce plné vroucího obdivu pro krásu všeživota, jejichž vůle byla opravdová, ryzí a vědomá?“ (Pammrová 1919, s. 128).

Zbývá otázka: Proč a kam vlastně „Cestou k zářnému cíli? Kde je ta cesta a co je to ten zářný cíl?

„Proč o ženách této doby dosud nepromluvila žena? Člověčenstvo neustále po něčem žízni, touží vznést se do výše, sní o věčném světle tam kdesi, šílí svou rozumností a vzdělaností – jeho pokrok, toť sebeklam. Tomuto znesvěcování dostalo se pyšného názvu kultu-ra. Tímto promyšleným, nákladným postupem zbudovalo si člověčenstvo nesnesitelné již peklo. V důsledcích toho, že ‚vzdělanec‘ pozbývá smysl i význam člověka. Dnes vzímající se kult protiživotnosti jest hlavní příčinou nezdaru při každém pokusu o zdokonalení duchovní stránky“ (Pammrová 1925, s. 13).

„Typický člověk této společnosti, vzdálen původní formě kosmického svého bytí, mívá pro životnost, pro ryzost myšlení jen sarkastickou grimasu – pošklebek. A pro výdělečný chvat, pro politický, válečný ryk, pro obchodnickou spekulaci, pro kult věd odživotňovacích nemůže tento druh lidí přikročit blíže, se živým zájmem k vznešenému dílu“ (Pammrová 1925, s. 40).

„Kdyby žena dovedla slovo svoje pronést tak mohutným tónem, až by zasáhlo kosmickou mlhovinu, udál by se div. Kosmické ženství je zde všude na stráži, připraveno zdolati vše, co je svírá“ (Pammrová 1925, s. 43 – 44).

„Ovšem ničeho se neleká přítomná nespolečná společnost tolik, jako myšlenkových zárodků, jimiž má být kvalitativně zlepšena“ (Pammrová 1925, s. 46).

„V moderním světě otrocké výdělečné práce, šílené spekulace, brutálního vykořisťování živočišstva, v době roztržitých, nezušlechťujících dojmů, má býti vztyčen kult Životnosti, ideové Důkladnosti, citové Svatosti“ (Pammrová 1925, s. 66).

„Člověk pouze tehdy může se cítiti člověkem, přijímá-li pomůcky svého rozvoje přímo z rukou božstva, bez suchých výpočtů, a smí tvořiti sebe radostně a ryze bez vysilujících method“ (Pammrová 1925, s. 82).

„Vržena jsem v dobu, kdy společenské strany – jak hmotaři, tak zduchovělci, stejně barbaři i vzdělanci, předstihují se v odživotňovací praxi. Na základě zážitků vypracovala jsem si vlastní prostý plán pro-ži-vot-ňo-va-cí. A jsem ubezpečena, že možno jej uvést každou chvíli ve skutečnost, na každém místě“ (Pammrová 1925, s. 121).

„Svět Muže, zaplaven dnes plevem všeho druhu, vyžaduje inspekce, kterou provede duch Rodu k záchraně lidské Duše. A svět Ženy, dosud neobjeven, má býti uznán, aby zcela neuhaslá záře člověckého jáství“ (Pammrová 1925, s. 120).

A dnes, v roce 2014? Snad už opravdu můžeme v tichu svých srdcí zaslechnout, pocítit, porozumět, přijmout Anninu vizi:

„Hodina je to světového chvění

Duch Žití hřímá zázračná svá slova

Myšlenka Ženy dráhu lidstva změní“ (Pammrová 1925, s. 50).

Seznam literatury

Březina, Otokar: Eseje. Ed. Petr Holman. Votobia, Olomouc 1996.

Březina, Otokar: Korespondence I. Ed. Petr Holman. Host, Brno 2004a.

Březina, Otokar: Korespondence II. Ed. Petr Holman. Host, Brno 2004b.

Holman, Petr: Jediný život, jediná láska: Vzájemná korespondence Otokara Březiny a Emilie Lakové. Trigon, Praha 1999.

Karola, Josef: Poselství Antievy: Fragmenty tvorby Anny Pammrové. Borek, Tišnov 1995.

Křemenová, Alma: Anna Pammrová, životopis. Sursum, Tišnov 2005.

Lakomá Emilie: Úlomky hovorů Otokara Březiny. Ed. Petr Holman. TOTA & ARCA JIMFA, Brno 1992.

Pammrová, Anna: Alfa: Embryonální pokus o řešení ženské otázky. Reformátor, Klatovy 1917.

Pammrová, Anna: O mateřství a pamateřství: Podivné úvahy Anny Pammrové. Reformátor, Klatovy 1919.

Pammrová, Anna: Cestou k zářnému cíli. Reformátor, Klatovy 1925.

Pammrová, Anna: Zápisky nečitelné. Za lepším životem, Brno 1936.

Pammrová, Anna: Antieva. Sursum, Tišnov 2003.

Pammrová Anna: Dopisy. Společnost Anny Pammrové, Brno – Tišnov 2009.

Steiner, Rudolf: Z kroniky Akaša. Sophia, Bratislava 1997.

Steiner, Rudolf: Tajná věda v nástinu. Fabula, Hranice 2005.

Šťastný, Jan: František Pamr (Kroh, Gartner): Pátrání po ztraceném synu Anny Pammrové. Věstník Společnosti Anny Pammrové. č. 58, příloha č. 1, Tišnov 2013.

Urbánková, Vlasta: Navštivte mne s podzimem. Borek, Tišnov 1994.

